

Jan Waszczyński

System kar w projekcie kodeksu karnego z 1968 r.

Palestra 12/12(132), 5-16

1968

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JAN WASZCZYŃSKI

System kar w projekcie kodeksu karnego z 1968 r.

I

Dwie spośród ogólnych zasad, które stanowiły wytyczne prac nad nowym kodeksem karnym, zaważyły najbardziej na systemie kar przyjętym w ostatnim projekcie. Według pierwszej z tych zasad przyszły kodeks powinien odpowiadać ideom humanizmu socjalistycznego, uwzględniając zarazem warunki społeczno-polityczne i gospodarcze, jak również strukturę przestępczości w Polsce. Według drugiej — przyszły kodeks powinien umożliwiać stosowanie odpowiednich środków represji i wychowania zależnie od rodzaju przestępczości, jak również powinien zapewnić, by środki te były odmienne, gdy chodzi o ciężkie przestępstwa, odmienne zaś, gdy chodzi o drobne naruszenia prawa. Przytoczone zasady skrzyżowały się z wytyczną, według której do nowego kodeksu należy przejść z obowiązującego ustawodawstwa nie tylko instytucje ogólne i typy przestępstw, lecz również formę ich ujęcia. W wyniku tego skrzyżowania rozwiązania przyjęte w projekcie cechuje tradycjonalizm w kwestiach dotyczących zasad odpowiedzialności, natomiast nowoczesność w ujęciu zagadnienia kary, systemu środków karnych, zasad ich stosowania.

Na nowatorski charakter systemu kar przewidzianego w projekcie złożyło się wiele przyczyn. Analizę złożonego procesu narastania tych przyczyn pozostawić musimy historykom. Wspomnieć jednak należy, że istotną rolę odegrały tu ujemne doświadczenia co do skuteczności dotychczas stosowanych środków karnych. Na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych zaczęło stawać się coraz bardziej oczywiste, że system kar przyjęty w kodeksie karnym z 1932 r. nie zapewnia skutecznego zwalczania przestępczości w warunkach współczesnego życia w Polsce, że nie doprowadza w dziedzinie wymiaru kary do właściwego „rozwarstwienia” przestępczości ani nie zapobiega wzrostowi przestępczości powrotnej, że — w szczególności — sprzyja stosowaniu na szeroką skalę krótkoterminowych kar pozbawienia wolności, których skuteczność najsilniej zakwestionowano w nowoczesnej penalistyce.

Na fakt ten zwrócono uwagę w uchwale Sekretariatu Komitetu Centralnego PZPR z dnia 20 września 1961 r. w sprawie polityki karnej. W uchwale tej czytamy, że „należy przewyciężyć tendencję do upatrywania w karze pozbawienia wolności niemal jedynego środka represji za przestępstwa mniejszej wagi. Tendencja ta skutkuje nadmierną penalizacją życia społecznego. W sprawach mniejszej wagi należy wykorzystywać inne środki oddziaływania i karania, jak np. dolegliwość ekonomiczną, konsekwencje służbowe, warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności.”¹

¹ Cytat zaczerpnięty z artykułu S. Walczaka: Niektóre problemy kodyfikacji prawa karnego, PiP nr 4—5/68, s. 594.

W rezultacie krytyki, w praktyce sądowej w latach 1960—1966 doszło do zmniejszenia liczby kar orzeczonych w rozmiarze do sześciu miesięcy prawie o połowę². Dalej idące zmiany wymagały jednak nie tylko zmiany praktyki sądowej, nie tylko częściowych zmian w ustawodawstwie, lecz gruntownej przebudowy systemu kar, w wyniku którego wzbogacony zostałby arsenał środków walki z przestępczością, a ograniczenie stosowania krótkoterminowych kar pozbawienia wolności byłoby skorelowane z rozbudową środków karnych, które nie polegałyby na pozbawieniu wolności, a zarazem umożliwiłyby zwalczanie drobnej przestępczości. Przebudowy takiej dokonano w przepisach projektu, zachowując jednocześnie wiele z dotychczasowych rozwiązań. Utrzymano podział kar na zasadnicze i dodatkowe, ale wprowadzono w ramach tego podziału daleko idące zmiany. Utrzymano także rozróżnienie między karami a środkami zabezpieczającymi, przy czym i tu — w stosunku do obecnego stanu prawnego — widoczne są istotne różnice. Nowością jest rozbudowa — obok kar — środków o charakterze profilaktyczno-wychowawczym, obejmujących różnego rodzaju formy postępowania z przestępcami na wolności.

II

Karami zasadniczymi przewidzianymi w projekcie są: kara pozbawienia wolności, kara ograniczenia wolności i grzywna (art. 30).³ Karą zasadniczą o charakterze wyjątkowym, przewidzianą za najcięższe zbrodnie, jest kara śmierci, która występuje zawsze alternatywnie z karą pozbawienia wolności.

Autorzy projektu wyszli z założenia, że w chwili obecnej nie ma jeszcze podstaw do rezygnacji z tego środka represji.⁴ Nie rezygnując przeto z kary śmierci, nadali jej jednak charakter wyjątkowy, co wynika z następujących przepisów: a) ograniczono zasięg osobowy tej kary, ustanawiając zakaz stosowania jej wobec osób, które w chwili czynu nie ukończyły 18 lat, jak również do kobiet ciężarnych (art. 31); przepisem tym objęte są kobiety ciężarne zarówno w chwili popełnienia przestępstwa, jak i w chwili wyrokowania lub wykonania kary⁵; b) ograniczono zasięg rzeczowy stosowania tej kary; w projekcie przewidziana jest ona w 18 wypadkach⁶ zamiast — jak obecnie — w 63 wypadkach, do których dodać należy jeszcze wszystkie sprawy o przestępstwa rozpoznawane w trybie doraźnym; c) stworzono ustawową możliwość wymierzenia w tych wszystkich wypadkach, w których występuje kara śmierci, kary 25 lat pozbawienia wolności zamiast kary śmierci (art. 32 § 3).

W projekcie odstąpiono od dotychczasowej dwupostaciowej kary pozbawienia wolności. Zamiast kary więzienia i aresztu wprowadzono karę jednolitą, która nosi nazwę „kary pozbawienia wolności”. Kara ta trwać może najwyżej 15 lat, najmniej zaś — 3 miesiące (art. 32 § 1). W porównaniu z dolnym progiem obowiązującej obecnie kary aresztu (1 tydzień), dolny próg kary pozbawienia wolności został więc wydatnie podniesiony. Podwyższenie to pozostaje w związku z przebi-

² Podaję według J. Bafii: Wzbogacenie środków zwalczania drobnej przestępczości, PIP nr 4—5/68, s. 633.

³ Artykuły bez bliższego oznaczenia są artykułami „Projektu kodeksu karnego oraz przepisów wprowadzających Kodeks karny”, opublikowanego w marcu 1968 r. przez Wydawnictwo Prawnicze.

⁴ Projekt kodeksu karnego oraz przepisów wprowadzających kodeks karny, Wyd. Prawn., Warszawa 1963 r. s. 107.

⁵ Projekt (...), s. 108.

⁶ W art. 122, 123, 124 § 1 i § 2, 126, 127 § 1 i § 2, 133 § 2, 135 § 1, 136, 137 § 1 i § 2, 154 § 1, 216 § 2, 316.

jającą z wielu przepisów projektu tendencją do maksymalnego ograniczenia stosowania kar krótkoterminowych pozbawienia wolności i stosowania kary pozbawienia wolności wyłącznie wówczas, gdy jej okres daje szansę skuteczności oddziaływania reedukacyjnego. Okres krótszy od trzech miesięcy szans takich według projektu nie stwarza. Dlatego w projekcie wyeliminowano w ogóle możliwość orzeczenia kary pozbawienia wolności poniżej trzech miesięcy.

Jako generalną zasadę przyjęto ponadto, że w wypadkach, w których maksimum kary pozbawienia wolności nie przekracza jednego roku albo dwóch lat, kara ta występuje zawsze alternatywnie z karą ograniczenia wolności.⁷ Jeżeli zaś kara pozbawienia wolności występuje nawet jako jedyna kara zasadnicza, to także wówczas istnieje w wielu sytuacjach możliwość wymierzenia — zamiast kary pozbawienia wolności — kary ograniczenia wolności bądź grzywny (art. 54) albo nawet możliwość ograniczenia się do wymierzenia jedynie kary dodatkowej (art. 55). Sąd może to uczynić, jeżeli dolna granica zagrożenia nie jest wyższa niż trzy miesiące, a wymierzona kara nie byłaby surowsza od sześciu miesięcy pozbawienia wolności, przy czym skazanie na karę pozbawienia wolności nie byłoby celowe (art. 54).

Wynikiem tego samego negatywnego nastawienia wobec krótkoterminowych kar pozbawienia wolności jest z drugiej strony podwyższenie dolnych progów kary pozbawienia wolności, stanowiących właśnie minimalny okres, jaki konieczny jest dla reedukacji skazanego.⁸ Ale znowu nowe uregulowanie instytucji nadzwyczajnego złagodzenia kary stwarza szersze niż obecnie możliwości orzekania kary poniżej dolnych progów przewidzianych w poszczególnych przepisach. Nadzwyczajne złagodzenie kary staje się dopuszczalne nie tylko w sytuacjach enumeratywnie wyliczonych w ustawie, ale również w stosunku do młodocianych oraz w innych wyjątkowych, szczególnie uzasadnionych wypadkach, kiedy nawet najmniejsza kara przewidziana za przestępstwo byłaby niewspółmiernie surowa ze względu na postawę sprawcy, a szczególnie ze względu na jego starania o naprawienie szkody lub o jej zapobieżenie albo też ze względu na przyczynienie się do ujawnienia przestępstwa; jeżeli przestępstwo popełniono we współdziałaniu z innymi osobami, warunkiem zastosowania nadzwyczajnego złagodzenia kary jest ponadto podrzędna rola sprawcy (art. 57).

W projekcie zrezygnowano z kary więzienia dożywotniego, która zarówno z punktu widzenia teoretycznego, jak i praktycznego wywoływała szereg zastrzeżeń.⁹ Zamiast więzienia dożywotniego przewidziana jest kara 25 lat pozbawienia wolności. Kara 25 lat pozbawienia wolności nie jest więc górną granicą kary pozbawienia wolności przewidzianej w katalogu kar zasadniczych, lecz stanowi odrębny rodzaj, który przewidziany jest w 10 przepisach części szczególnej projektu.¹⁰

Wykonanie kary pozbawienia wolności może być przez sąd zawieszona na okres od 2 do 5 lat, jeżeli orzeczona kara — w razie skazania za przestępstwo umyśl-

⁷ Por. J. Bafia: op. cit., s. 641. Jedyne wyjątek od tej zasady stanowi art. 263 § 1.

⁸ W części szczególnej projektu minima dolnych zagrożeń karą pozbawienia wolności kształtują się następująco:

3 miesiące — 101 wypadków	3 lata — 16 wypadków
6 miesięcy — 73 „	5 lat — 10 „
1 rok — 37 „	8 lat — 6 „
2 lata — 3 „	10 lat — 5 „

⁹ Poglądy na karę pozbawienia wolności wyczerpująco omówione zostały w pracy J. Wąsika: Kara dożywotniego więzienia w Polsce, Warszawa 1963.

¹⁰ W art. 124 § 3, 130 § 1, 131 § 1 i § 2, 133 § 1, 134 § 1 i § 2, 207, 208 § 2, 336 § 1.

ne — nie przekracza lat 2, a w razie skazania za przestępstwo nieumyślne — lat 3 (art. 73 § 1). Zawieszając wykonanie kary pozbawienia wolności, sąd jest obowiązany wziąć pod uwagę nie tylko to, czy skazany mimo niewykonania kary nie popełni ponownie przestępstwa, lecz również i to, czy względy na społeczne oddziaływanie kary nie przemawiają przeciwko warunkowemu zawieszeniu jej wykonania.

W razie zawieszenia wykonania kary sąd uzyskuje możliwość ukarania skazanego grzywną, choćby wymierzenie grzywny na innej podstawie nie było przewidziane (art. 75 § 1), a ponadto — może zastosować szereg środków profilaktyczno-wychowawczych. W projekcie widoczna jest wyraźna dążność do tego, aby zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności stało się efektywnym środkiem wychowawczym, a zarazem przestało być traktowane przez skazanych jako rodzaj „wymigania” się od odpowiedzialności karnej.

Kara ograniczenia wolności stanowi całkowitą nowość w naszym prawie karnym. Nawiązuje ona w pewnej mierze do znanej w prawie socjalistycznym kary pracy poprawczej, jednakże różni się od tej ostatniej szeregiem elementów, które wzbogacają jej treść. Założenia i charakter kary ograniczenia wolności zostały już omówione w naszej literaturze prawniczej¹¹. Ograniczyć się więc można do podkreślenia jej głównych zasad. Jak wynika z samej nazwy, nie jest to kara o charakterze izolacyjnym. Na jej treść składają się — jak podkreśla J. Śliwowski — 4 główne wątki, z których jeden, tj. obowiązek wykonywania pracy wskazanej przez sąd, ma znaczenie zasadnicze, a pozostałe trzy — znaczenie uboczne¹². Wątkami pozostałymi są: zakaz zmiany miejsca pobytu bez zgody sądu, pozbawienie prawa sprawowania funkcji w organizacjach społecznych, obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary. Kara ograniczenia wolności trwać może najmniej 3 miesiące, najwyżej zaś dwa lata. Wymierza się ją w latach i miesiącach.

Obowiązek wykonywania pracy, stanowiący najważniejszą część składową tego środka karnego, uregulowany został w sposób trojaki. Obowiązek ten może polegać na:

a) wykonywaniu nieodpłatnej, dozorowanej pracy na cele publiczne, w wymiarze od 20 do 50 godzin w stosunku miesięcznym (art. 34 § 1);

b) wykonywaniu pracy z potrąceniem od 10 do 25% pobieranego wynagrodzenia na rzecz Skarbu Państwa albo na cel społeczny wskazany przez sąd. Tę formę wykonywania pracy — zamiast nieodpłatnej pracy na cele publiczne — sąd może nakazać w stosunku do osób zatrudnionych w uspołecznionym zakładzie pracy. W okresie odbywania kary skazany nie może rozwiązać bez zgody sądu stosunku pracy, nie można też skazanemu przyznać wyższego wynagrodzenia ani przenieść go na wyższe stanowisko (art. 34 § 2);

c) wykonywaniu pracy w uspołecznionym zakładzie pracy przez osoby nigdzie nie zatrudnione — na zasadzie skierowania sądowego. Z uzyskiwanych zdrobków dokonuje się wówczas potrąceń na zasadach określonych pod punktem b). Do wykonywania pracy w tej postaci sąd kieruje skazanego, jeżeli przemawiają za tym względy wychowawcze (art. 34 § 3). Sąd zatem ma możliwość wyboru: albo skieruje sprawcę do nieodpłatnej dozorowanej pracy na cele publiczne, albo też skieruje

¹¹ Patrz J. Śliwowski: Kara ograniczenia wolności, „Gazeta Sądowa i Penitencjar-na” z dnia 1 czerwca 1968 r. nr 11/112; S. Walczak: Niektóre problemy (...), s. 625; W. Świda: Projekt kodeksu karnego z 1968 roku ze stanowiska polityki kryminalnej, PiP nr 4—5/68, s. 625.

¹² J. Śliwowski: op. cit.

ruje go do wykonywania pracy w uspołecznionym zakładzie pracy. Sąd jest uprawniony do zarządzania zmian w sposobie wykonywania pracy w toku wykonywania kary (art. 84 § 1).

Wymierzając karę ograniczenia wolności, sąd może jednocześnie zobowiązać skazanego do naprawienia w całości albo w części szkody wyrządzonej przestępstwem i do przeproszenia pokrzywdzonego (art. 35). W razie skazania za zbiegające się przestępstwa na pozbawienie wolności i na ograniczenie wolności, sąd wymierza karę łączną pozbawienia wolności, przy czym miesiąc ograniczenia wolności odpowiada 15 dniom pozbawienia wolności (przelicza się 2 dni ograniczenia wolności na 1 dzień pozbawienia wolności — art. 69).

Jeżeli skazany uchyla się od wykonywania kary ograniczenia wolności, sąd określa zastępczą karę grzywny, przyjmując miesiąc ograniczenia wolności za równoważny grzywnie od 1 000 do 3 000 złotych. Jeżeli skazany nie uiszcza grzywny w terminie, a zostanie stwierdzone, że nie można jej ściągnąć w drodze egzekucji, sąd zarządza wykonanie zastępczej kary pozbawienia wolności, przy czym miesiąc ograniczenia wolności odpowiada miesiącowi pozbawienia wolności. Zachodzi zatem możliwość dwukrotnego orzekania kary zastępczej, najpierw — w postaci grzywny, następnie — w postaci kary pozbawienia wolności. W wyjątkowych wypadkach w projekcie dopuszczono jest orzekanie od razu zastępczej kary pozbawienia wolności, przy czym znowu miesiąc ograniczenia wolności odpowiada miesiącowi pozbawienia wolności, a kara zastępcza nie może przekroczyć górnej granicy kary pozbawienia wolności przewidzianej za dane przestępstwo (art. 84). Warto zwrócić uwagę na to, że przyjęte w projekcie równoważniki kary ograniczenia wolności przy zamianie jej zarówno na grzywnę, jak i na karę pozbawienia wolności są dla skazanego — w porównaniu z równoważnikami przyjętymi w innych przypadkach — niekorzystne. Jeden dzień kary ograniczenia wolności ulega przeliczeniu na grzywnę w granicach od 33,5 zł do 100,5 zł¹³, w razie zaś nieuiszczenia grzywny jeden dzień kary ograniczenia wolności zamienia się na jeden dzień kary pozbawienia wolności.

W przepisach przewidziana jest możliwość zwolnienia skazanego przez sąd od odbycia części kary ograniczenia wolności. Jeżeli skazany na karę ograniczenia wolności odbył co najmniej połowę orzeczonej kary, przy czym przestrzegał porządku prawnego i wyróżniał się swą pracą, jak również jeżeli wykonał włożone na niego obowiązki, sąd może zwolnić go od odbycia reszty kary, uznając karę za wykonaną (art. 88). Możliwość ta stanowi w pewnym sensie odpowiednik warunkowego przedterminowego zwolnienia od odbycia reszty kary pozbawienia wolności.

Trzeba pewnego wysiłku, aby uzmysłowić sobie zarówno istotę tej kary, stopień dolegliwości, jaki zawiera, skuteczność jaką będzie reprezentować. Odbiega ona bowiem krańcowo od utartego wśród prawników wyobrażenia o karze i zasadach jej stosowania. Jest ona propozycją opartą na najnowszych osiągnięciach nauk penitencjarnych; propozycją, z którą związane są duże nadzieje.

Szereg innowacji wprowadzono w stosowaniu następnej kary zasadniczej, przewidzianej w projekcie, a mianowicie — kary grzywny. Kara grzywny występuje w projekcie w dwóch postaciach: jako kara samoistna, tzn. taka, której nie towarzyszy żadna inna kara zasadnicza, albo jako kara wymierzona obok kary po-

¹³ Dla porównania należy wskazać, że przy zamianie grzywny na zastępczą karę pozbawienia wolności przelicza się od 20 do 150 złotych grzywny na jeden dzień pozbawienia wolności.

zbawienia wolności. Jako kara samoistna, grzywna występuje w Projekcie aż w 43 przypadkach.¹⁴ Jako kara samoistna, grzywna może być wymierzona w granicach od 500 zł do 25 000 zł (art. 36 § 1), a więc w granicach stosunkowo wąskich. Natomiast grzywnę orzecaną obok kary pozbawienia wolności wymierza się w wysokości od 500 zł do 1 000 000 złotych. Grzywnę w tych granicach należy obowiązkowo orzec, jeżeli sprawca działał w celu osiągnięcia korzyści majątkowej oraz w innych wypadkach wskazanych w ustawie. Fakultatywne orzekanie grzywny przewidziane jest w każdym wypadku skazania za przestępstwo umyślne, jeżeli sprawca wyrządził szkodę w mieniu społecznym. Nie będzie zatem dopuszczalne orzekanie grzywny w wypadkach skazania za przestępstwa nieumyślne, choćby z przestępstwa takiego wynikła szkoda w mieniu społecznym.¹⁵

Nadzwyczaj celowy jest art. 83 § 3 projektu, nakazujący zaliczać na poczet grzywny okres tymczasowego aresztowania, przy czym jeden dzień aresztu przyjmuje się wówczas za równoważny grzywnie od 100 zł do 300 złotych. Chodzi tu o sytuację, kiedy oskarżony przebywający w areszcie tymczasowym skazany został następnie jedynie na grzywnę. Postanowienia art. 83 § 3 wypełniają lukę istniejącą dotychczas w naszym prawie. Przepis ten — jak się zdaje — ma na celu także przeciwdziałanie pokusie „sankcjonowania” odbytych aresztów przez wymierzanie kar zbieżnych całkowicie z okresem tymczasowego aresztowania. Podkreślić tu należy przyjęcie korzystnego dla oskarżonego równoważnika umożliwiającego np. „spłacenie” orzeczonej kary 10 000 zł grzywny trzydziestodniowym pobytom w areszcie tymczasowym. W projekcie przewidziana jest analogiczna możliwość przeliczenia tymczasowego aresztowania na karę ograniczenia wolności. Wówczas jeden dzień aresztu odpowiada dwóm dniom ograniczenia wolności; okres ograniczenia wolności, o który zmniejsza się karę pozostałą do odbycia, zakręga się w górę do pełnego miesiąca (art. 83 § 2).

W projekcie zrezygnowano z kary nagany. Jej miejsce w pewnym sensie zajęła instytucja warunkowego umorzenia postępowania karnego (art. 27—29).¹⁶ Umarzając warunkowo postępowanie karne, można bowiem zobowiązać sprawcę szkody wyrządzonej przestępstwem do naprawienia w całości albo części szkody, do przeproszenia pokrzywdzonego i do wykonania określonych prac lub świadczeń na cele społeczne. Obowiązki tego rodzaju włożone na sprawcę, wobec którego postępowanie karne warunkowo umorzono, są — poza wszystkim innym — także wyrazem potępienia zachowania się sprawcy, są swoistą naganą, przedstawiającą zarazem wymierną wartość odszkodowawczą.

III

Rejestr kar dodatkowych w projekcie uległ rozszerzeniu. Stało się tak nie tylko dlatego, że w projekcie skodyfikowane zostały te kary dodatkowe, które obecnie figurują poza przepisami kodeksu karnego, lecz także dlatego, że wprowadzono kary dodatkowe nie znane dotychczas naszemu prawu karnemu. Rolę

¹⁴ Art. 143, 152, 153 § 1 i § 2, 162 § 3, 166 § 3, 169 § 2, 172, 177 § 1, 178 § 1 i § 2, 179 § 1 i § 2, 183, 184, 187 § 1, 188 § 1, 195 §§ 2, 197 § 1, 204, 205 § 2, 209 § 2, 210 § 3, 211 § 2, 222, 236, 243, 244, 245, 248 § 2, 253 § 3, 258, 262 § 1 i § 2, 264 § 2, 265, 266, 272 § 2 i § 3, 273 § 3, 274, 289.

¹⁵ W obecnym swym brzmieniu przepis art. 42 § 3 k.k. takiej możliwości nie wyłącza.

¹⁶ J. B a f i a: op. cit., s. 637.

kar dodatkowych w systemie kar projektu zwiększyła ponadto możliwość stosowania kary dodatkowej jako samoistnego środka karnego. Jeżeli bowiem przestępstwo zagrożone jest tylko karą pozbawienia wolności, przy czym dolna granica zagrożenia nie jest wyższa niż trzy miesiące, a wymierzona za nie kara nie byłaby surowsza od sześciu miesięcy pozbawienia wolności, to sąd — uznając, że skazanie na karę pozbawienia wolności nie byłoby celowe — może poprzestać na orzeczeniu kary dodatkowej, gdy zachodzą warunki jej orzeczenia oraz gdy zostaną w ten sposób osiągnięte cele kary. Tak samo wolno sądowi postąpić wtedy, gdy spełnione są warunki wymienione wyżej, a przestępstwo zagrożone jest karą ograniczenia wolności albo grzywną (art. 55).

W projekcie przewidziano następujące kary dodatkowe: 1) pozbawienie praw publicznych, 2) pozbawienie praw rodzicielskich lub opiekuńczych, 3) zakaz obejmowania określonych stanowisk, wykonywania określonego zawodu lub prowadzenia określonej działalności, 4) zakaz prowadzenia pojazdów mechanicznych, 5) konfiskata mienia, 6) przepadek rzeczy, 7) podanie wyroku do publicznej wiadomości (art. 38). Funkcję kary dodatkowej spełnia również nawiązka, którą może orzec sąd na rzecz pokrzywdzonego w kilku wypadkach.¹⁷

Kara pozbawienia praw publicznych wstępuje w miejsce istniejących obecnie dwu kar dodatkowych, tj. utraty praw publicznych i obywatelskich praw honorowych, ponieważ obie te kary orzekane były na tych samych zasadach, a w praktyce sądowej wymierzane były z reguły łącznie.¹⁸

Karę pozbawienia praw rodzicielskich lub opiekuńczych wymierzać się będzie nie tylko — jak dotychczas — w razie popełnienia przestępstwa na szkodę małoletniego lub we współdziałaniu z małoletnim, ale także wtedy, gdy przestępstwo popełniono w okolicznościach, w których czyn mógł stanowić gorszący przykład dla małoletniego (art. 41).

Kara dodatkowa polegająca na zakazie wykonywania określonego zawodu (dotychczasowa utrata prawa wykonywania zawodu) rozszerzona została na zakaz zajmowania określonych stanowisk lub prowadzenia określonej działalności. Zakaz zajmowania określonych stanowisk lub wykonywania określonego zawodu sąd może orzec zawsze wtedy, gdy sprawca przy popełnieniu przestępstwa nadużył stanowiska lub zawodu albo wykazał, że dalsze zajmowanie stanowiska lub wykonywanie zawodu zagraża interesowi społecznemu (art. 42 § 1). Natomiast zakaz prowadzenia określonej działalności, w szczególności wytwórczej, przetwórczej, handlowej lub usługowej, sąd może orzec jedynie w wypadkach przewidzianych w ustawie.¹⁹

Niezastosowanie się do orzeczonego przez sąd zakazu zajmowania stanowiska, wykonywania zawodu, prowadzenia działalności lub prowadzenia pojazdów mechanicznych, a także niewykonanie zarządzenia sądu o ogłoszeniu orzeczenia w sposób w nim przewidziany stanowi przestępstwa zagrożone karą pozbawienia wolności do roku, ograniczenia wolności albo grzywny (art. 266).

Przyznanie sądowi prawa orzekania o zakazie prowadzenia określonej działalności powoduje, że wysuwa się w związku z tym problem stosunku uprawnień

¹⁷ Nawiązka przewidziana jest w razie skazania za czyn popełniony z pobudek chuligańskich (art. 59 § 3), za zniesławienie lub oszczerstwo (art. 184 § 3), za wyrąb drzewa w lesie (art. 219 § 2).

¹⁸ Projekt (...), s. 109.

¹⁹ W projekcie wypadki te przewidziane są w art. 234.

władzy sądowej do uprawnień władzy administracyjnej, wynikających z art. 5 ustawy z dnia 1 lipca 1958 r. o zezwoleniach na wykonywanie przemysłu, rzemiosła, handlu i niektórych usług przez jednostki gospodarki nie uspołecznionej (Dz. U. Nr 45, poz. 224). Według powołanego przepisu właściwa władza administracyjna uprawniona jest do cofnięcia zezwolenia na wykonywanie działalności, objętej przepisami tego dekretu, w kilku wypadkach, w których osoba, której zezwolenie wydano, została prawomocnie skazana wyrokiem sądowym. Powstaje więc pytanie, czy władza administracyjna uprawniona jest do cofnięcia tego zezwolenia, jeżeli sąd w wyroku skazującym dał wyraz pogładowi, że orzeczenie zakazu prowadzenia działalności nie jest celowe.

Dopóki sąd uprawnienia do orzekania w tej kwestii w ogóle nie posiadał, nie budziło wątpliwości wyłączne uprawnienie organu administracji do decydowania w tej mierze. Z chwilą jednak, gdy sąd — w ramach swej jurysdykcji — wypowiedział się negatywnie co do celowości orzekania zakazu, cofnięcie w takich warunkach zezwolenia przez organ administracji stanowiłoby decyzję sprzeczną z orzeczeniem sądowym. Można by tu podnieść, że sąd i organ administracji nie decydują o tym samym, albowiem sąd orzeka o zakazie prowadzenia działalności w ogóle, organ administracji zaś — o odmowie udzielenia zezwolenia w szczególności, ponieważ spełnienie wymaganych ustawowo warunków nie daje jeszcze zezwolenia na prowadzenie działalności. Jednakże takie rozróżnienie stanowiłoby w istocie uchylenie się od rozstrzygnięcia meritum zagadnienia w drodze rozważań formalnoprawnych, operujących tymi samymi przesłankami faktycznymi.

Do projektu wprowadzono jako karę dodatkową utratę prawa prowadzenia pojazdów mechanicznych, figurującą dotychczas w ustawie z dnia 10.XII.1959 r. o zwalczaniu alkoholizmu.

Kara przepadku mienia, występująca obecnie w przepisach ustaw karnych pozakodeksowych, nosi w projekcie nazwę „konfiskaty majątku”. Zmiana nazwy uwytknięć ma różnicę, jaka zachodzi między przypadkiem mienia a przypadkiem przedmiotów (narzędzi). Konfiskatę całości albo części mienia orzeka się obligatoryjnie w razie skazania za zbrodnie przeciwko podstawowym interesom politycznym lub gospodarczym Państwa²⁰ albo przeciw pokojowi, ludzkości lub stosunkom międzynarodowym²¹, a także w razie zagarnięcia mienia społecznego znacznej wartości, tzn. wartości przekraczającej 50 000 zł (art. 120 § 9).

Fakultatywne przypadki orzekania konfiskaty całości lub części mienia zachodzą w razie skazania za inną zbrodnię popełnioną w celu osiągnięcia korzyści majątkowej. Należy tu wyjaśnić, że pojęcie zbrodni w projekcie ujęte jest wężiej aniżeli w obecnym kodeksie karnym. Zbrodnię stanowi czyn zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od 3 lat albo karą surowszą (art. 5 § 2). Dla praktyki istotne znaczenie ma przepis, że w razie orzeczenia konfiskaty części mienia sąd obowiązany jest określić poszczególne przedmioty lub inne składniki mienia skazanego podlegające konfiskacie (art. 47 § 3). Niedopuszczalne będzie zatem orzekanie konfiskaty ułamkowej części mienia.

Kara przepadku rzeczy ujęta jest w zasadzie w sposób analogiczny do obecnie obowiązującego (w art. 50 k.k.), z tą tylko zmianą, że odpowiedni przepis projektu obejmuje również możliwość orzeczenia przepadku przedmiotów pochodzących z niedozwolonej działalności wytwórczej, z zakazanego obrotu lub przewozu (art. 48 § 2).

²⁰ Rozdział XIX projektu (art. 122—134).

²¹ Rozdział XX projektu (art. 135—143).

Zarządzenie podania wyroku do publicznej wiadomości zależy zawsze od uznania sądu. Sąd może zarządzić podanie wyroku do publicznej wiadomości w zakładzie pracy, czasopiśmie lub w inny stosowny sposób, jeżeli uzna to za celowe, w szczególności ze względu na społeczne oddziaływanie kary lub na interes pokrzywdzonego.

IV

W projekcie utrzymane zostało rozgraniczenie między karami a środkami zabezpieczającymi. Jednakże krąg środków zabezpieczających wprowadzonych do projektu ograniczony został do tych tylko, które mają charakter leczniczy i administracyjno-zabezpieczający. Zrezygnowano natomiast ze środków izolacyjno-represyjnych, a więc zarówno z domu pracy przymusowej, jak i z zakładu dla niepoprawnych. Wprawdzie echa tej ostatniej instytucji odzywają się w nowym środku, którego stosowanie przewidziane jest w pewnych sytuacjach wobec recydywistów, a mianowicie w umieszczeniu w ośrodku przystosowania społecznego (art. 63, 65), jednakże podkreślić trzeba, że między osadzeniem w zakładzie dla niepoprawnych a umieszczeniem w ośrodku przystosowania społecznego zachodzi szereg zasadniczych różnic, które dotyczą zarówno okresu pobytu, jak i warunków pobytu osoby tam osadzonej. Tak więc czas pobytu w ośrodku przystosowania społecznego nie może być dłuższy niż lat 5, natomiast zamknięcie w zakładzie dla niepoprawnych trwa co najmniej lat 5. Dalej — zwolnienie osoby umieszczonej w ośrodku przystosowania społecznego sąd może orzec już po upływie lat dwóch, jeżeli są podstawy do przypuszczenia, że osoba osadzona po zwolnieniu nie popełni przestępstwa, zwolnienie zaś z zakładu dla niepoprawnych może nastąpić dopiero po upływie pięciu lat, a jeżeli to nie ma miejsca, to ponowne rozważenie kwestii zwolnienia może nastąpić dopiero po upływie dalszego pięciolecia. Równie ważne różnice kryją się w warunkach pobytu osób osadzonych. Status osoby przebywającej w ośrodku ma w sposób istotny różnić się od statusu więźnia umieszczonego w zakładzie dla niepoprawnych. Osoba przebywająca w ośrodku przystosowania społecznego ma mieć prawo swobodnego utrzymywania kontaktów z rodziną i znajomymi, dysponowania uzyskanym z pracy zarobkiem i podlegać ma tej dyscyplinie, która konieczna jest do wykonywania pracy produkcyjnej, jaka ma być obowiązkiem każdej osoby osadzonej w ośrodku.²²

Z powyższych względów przepisy dotyczące ośrodka przystosowania społecznego nie zostały umieszczone w rozdziale traktującym o środkach zabezpieczających (art. 99, 104), lecz w rozdziale regulującym powrót do przestępstwa (art. 63 i n.).

V

Obok kar oraz środków zabezpieczających rozbudowano w projekcie środki o charakterze profilaktyczno-wychowawczym. Środki te znane są także obecnemu naszemu prawu karnemu, jednakże ich katalog, jak również zastosowanie rozszerzono wydatnie, tak że urastają one w oddzielną grupę środków oddziaływania. Nie bez znaczenia jest fakt, że po raz pierwszy środki te zostaną skodyfikowane w kodeksie karnym. Fakt ten nasuwa potrzebę usystematyzowania tych środków skrytaliczowania ich stosunku do kar z jednej strony, a środków zabezpieczających — z drugiej.

Już wstępny rzut oka pozwala zorientować się, że sprawa nie jest bynajmniej

²² Por. S. Walczak, op. cit., s. 601.

prosta. W świetle przepisów projektu wyróżnić można co najmniej dwie grupy tych środków: pierwszą — w postaci obowiązków nakładanych na samego skazanego; drugą — w postaci obowiązków, których wykonania podejmują się osoby trzecie w związku ze skazaniem przestępcy, a które sprowadzają się do kontroli postępowania skazanego i udzielania mu pomocy. Podział ten jednak komplikuje się, ponieważ — według intencji autorów projektu — do środków tych należałoby chyba włączyć także osadzenie w ośrodku przystosowania społecznego, a to ze względu na zdecydowanie resocjalizacyjny cel, jaki przyświeca tej instytucji.²³ Przeciw włączeniu tej instytucji do grupy środków profilaktyczno-wychowawczych przemawia jednak ten istotny wzgląd, że z faktem umieszczenia w ośrodku przystosowania społecznego nieuchronnie wiąże się pozbawienie wolności, gdy tymczasem zastosowanie pozostałych środków wolność skazanego co najwyżej ogranicza.

Środki wychowawczo-profilaktyczne, których istotę stanowi włożenie na skazanego określonych obowiązków, można stosować w razie: warunkowego umorzenia postępowania karnego (art. 28), skazania na karę ograniczenia wolności (art. 35), skazania recydywisty (art. 62), zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności (art. 75), warunkowego przedterminowego zwolnienia (art. 94). Kontrola wykonania tych obowiązków ma umożliwić oddziaływanie wychowawcze na skazanego, a zarazem zapobiec popełnianiu przez niego dalszych przestępstw.

W razie warunkowego umorzenia postępowania karnego i skazania na karę ograniczenia wolności obowiązki te polegać mogą na: a) naprawieniu w całości albo w części szkody wyrządzonej przestępstwem, b) przeproszeniu pokrzywdzonego, c) wykonaniu określonych prac lub świadczeń na cele społeczne.

W razie skazania recydywisty lub w razie skazania na karę pozbawienia wolności z zawieszeniem, a także w razie udzielenia warunkowego przedterminowego zwolnienia, treścią tych obowiązków może być ponadto: d) łóżenie na utrzymanie innej osoby, jeżeli obowiązek utrzymania tej osoby wynika z ustawy lub wyroku sądowego, e) podjęcie i wykonywanie pracy zarobkowej, nauki lub przygotowanie się do zawodu, f) powstrzymanie się od nadużywania alkoholu, g) poddanie się leczeniu, h) powstrzymanie się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, i) inne stosowne postępowanie, jeżeli może to zapobiec popełnieniu ponownie przestępstwa.

Decyzja co do obciążenia tymi obowiązkami, jak również ich właściwy dobór pozostawione są uznaniu sądu (także prokuratora, jeżeli warunkowo umarza on postępowanie karne). W czasie trwania nadzoru ochronnego oraz w okresach próby sąd może ustanawiać nowe obowiązki, może rozszerzać i zmieniać obowiązki poprzednio nałożone na skazanego. Jeżeli skazany nie wykonuje włożonych na niego obowiązków, może nastąpić podjęcie warunkowo umorzonego postępowania karnego (art. 29 § 2), umieszczenie recydywisty w ośrodku przystosowania społecznego (art. 63), zarządzenie wykonania zawieszony kary (art. 78), wymierzenie zastępczej kary grzywny lub zastępczej kary pozbawienia wolności (art. 84—85), odwołanie warunkowego zwolnienia (art. 95 § 2).

Środki profilaktyczno-wychowawcze, których istotą jest roztoczenie nad skazanym opieki i kontroli przez osoby trzecie, przewidziane są w postaci poręczenia, nadzoru ochronnego i dozoru. Mogą one być ustanawiane jednocześnie z włożeniem na skazanego określonych obowiązków lub też — niezależnie od nich.

²³ Tak S. Walczak: op. cit., s. 601 oraz W. Świda, op. cit., s. 626 i J. Bafia: *Racje nowego projektu „Prawo i Życie”* z 5.V.1968 r., nr 9 (314).

Poręczenie może być stosowane w razie warunkowego umorzenia postępowania karnego (art. 28 § 1), zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności (art. 75) i warunkowego przedterminowego zwolnienia (art. 94). Poręczenie polega według projektu na zobowiązaniu się do podjęcia starań, żeby skazany przestrzegał porządku prawnego, a zwłaszcza, żeby nie popełnił przestępstwa. Poręczenia udzielić mogą: organizacja społeczna, do której skazany należy, kolektyw, w którym osoba ukarana odbywa służbę lub się uczy, a także osoba godna zaufania.

Nadzór ochronny orzeka się w razie skazania recydywisty. Ustanowienie nadzoru ochronnego jest obligatoryjne w wypadkach recydywy wielokrotnej (specjalnej). Nadzór ochronny orzeka się na okres od 3 do 5 lat. Skazany pozostający pod nadzorem ochronnym nie może zmieniać miejsca pobytu bez zgody sądu, ma obowiązek stawienia się na wezwanie sądu i wykonywania jego poleceń (art. 62 § 2). Jeżeli skazany udaremnia lub utrudnia osiągnięcie celów nadzoru ochronnego, sąd orzeka umieszczenie skazanego w ośrodku przystosowania społecznego (art. 63).

Oddanie pod dozór może mieć miejsce wobec osób, którym wykonanie kary pozbawienia wolności sąd warunkowo zawiesił (art. 76 § 2). Jeżeli zawieszenie wykonania kary orzeczono w stosunku do młodocianego, który został skazany za przestępstwo umyślne, oddanie pod dozór jest obowiązkowe (art. 76 § 3). Dozór ustanowić można również, orzekając o warunkowym przedterminowym zwolnieniu (art. 94). Sprawowanie dozoru — podobnie jak poręczenia — można powierzyć wyznaczonej osobie, instytucji lub organizacji społecznej. Dozór trwa przez okres próby, tj. czas, na który zawieszono wykonanie kary lub który osobie warunkowo zwolnionej pozostał do odbycia kary.

O środkach profilaktyczno-wychowawczych będzie można decydować nie tylko w trakcie postępowania wykonawczego, ale również w postępowaniu jurysdykcyjnym. W tym ostatnim wypadku należy się zastanowić nad tym, czy orzeczona przez sąd kara, zespolona z tymi środkami, nie przekształca się w środek oddziaływania, który może mieć zarówno nową jakość (np. warunkowe zawieszenie wykonania kary pozbawienia wolności z obowiązkiem poddania się leczeniu), jak i odmienny stopień dolegliwości (np. ograniczenie wolności z obowiązkiem wyrównania szkody). Sądzić można, że w badaniach nad systemem kar w projekcie środki profilaktyczno-wychowawcze zajmą poczesne miejsce, aczkolwiek karami nie są. Modernizują one bowiem system kar zasadniczych i stwarzają w praktyce gradację tych kar, niezwykle istotną.

VI

Jakie cechy zawartego w projekcie systemu kar uznać można za najbardziej charakterystyczne i doniosłe?

Uderza przede wszystkim wprowadzenie nowego środka karnego w postaci kary ograniczenia wolności, nowe rozwiązania w zakresie wykorzystania kary grzywny, skodyfikowanie i rozwinięcie systemu środków profilaktyczno-wychowawczych, odejście od krótkoterminowych kar pozbawienia wolności, wprowadzenie szeregu rozwiązań, które zabezpieczyć mają w praktyce tę zasadniczą wytyczną.²⁴ Karę pozbawienia wolności przewidziano w zasadzie jedynie w wypadkach cięższych

²⁴ Rozwiązania te, to: warunkowe umorzenie postępowania karnego, wprowadzenie kary ograniczenia wolności, możliwość zastosowania zamiast kary pozbawienia wolności kary ograniczenia wolności lub grzywny, a nawet zastosowania tylko kary dodatkowej (w warunkach przewidzianych w art. 54), rozszerzenie możliwości nadzwyczajnego złagodzenia kary.

przestępstw, w związku z czym w części szczególnej określono inaczej niż dotychczas dolne progi pozbawienia wolności; progi te wydatnie podniesiono w wypadkach karania recydywistów. Duży nacisk położony został na wyrównanie przez sprawcę szkody wyrządzonej przestępstwem, i to nie tylko wówczas, gdy poszkodowanym jest urząd lub jednostka gospodarki uspołecznionej. Nad kwestią wyrównania szkody sąd obowiązany jest zastanowić się, zwłaszcza przy stosowaniu nadzwyczajnego złagodzenia kary, zawieszenia wykonania kary pozbawienia wolności, warunkowego umorzenia postępowania karnego, warunkowego przedterminowego zwolnienia oraz w razie skazywania recydywistów. Problem ten przewija się również w postaci nawiązki.

System kar przyjęty w projekcie pozwala na zróżnicowanie represji karnej i uelastycznienie jej stosownie do rodzaju przestępstwa i właściwości sprawcy. Pod tym względem przepisy projektu poważnie się różnią od prawa obowiązującego. Kodeks karny z 1932 r. zbudowany jest tak, że uwaga sądu koncentruje się przede wszystkim na problemie zasad odpowiedzialności. Zagadnienie kary uregulowane jest w obowiązującym kodeksie karnym w sposób, który nie mógł zapobiec wytworzeniu się w praktyce sądowej schematów karania, nie zawsze prowadzących do właściwej indywidualizacji orzeczenia o karze. W świetle przepisów projektu przed sądem orzekającym stają znacznie większe możliwości wyboru zarówno środka karnego, jak i uzupełniającego orzeczenie o karze, mianowicie środka profilaktyczno-wychowawczego.

Ustalenie winy w systemie przepisów projektu prowadzić ma nie do szablonowego rozstrzygnięcia w zakresie wymiaru kary, lecz ma się stać punktem wyjścia do zastosowania zespołu środków oddziaływania na podstawie zapoznania się z osobowością oskarżonych, pobudkami ich postępowania raz warunkami żywymi. System taki stawia wprawdzie przed sądami nowe, niełatwe zadania, jednakże skierowuje działalność sądów w zakresie wymiaru kary na nowe tory, odpowiadające postulatom wysuwany przez nauki penitencjarne.

JERZY BAFIA

Warunkowe umorzenie postępowania karnego według projektów k.k. i k.p.k.

§ 1. UWAGI WSTĘPNE

W strukturze przestępczości występującej w PRL poważną pozycję zajmuje tzw. drobna przestępczość.¹ Składające się na tę grupę przestępstw czyny są popełniane przeważnie przez sprawców określanych w kryminologii jako przypadkowi.

¹ Określenie drobnej przestępczości i zakres występowania przedstawiłem w pracy pt.: Wzbogacenie środków zwalczania drobnej przestępczości, PiP nr 4-5/68. Praca wskazuje także na rolę warunkowego umorzenia w walce z tą postacią przestępczości.